

SUMARI

Paraules introductòries	5
Els orígens del català	11
Del llatí al català	17
El català entre les llengües romàniques	25
Del segle v al segle x: la formació del català	27
Sobre la <i>renovatio carolingia</i> i del català preliterari a Ramon Llull	37
El segle XIII: consolidació territorial i formalització de la llengua	41
El segle XIV: talassocràcia i historiografia	51
Humanisme primerenc	59
El segle XV: un segle contradictori	63
Els segles XVI i XVII	71
El segle XVIII: ocupació i revifalla econòmica	77
El segle XIX. La Renaixença: recuperació literària i auge de la bilingüïtzació	83
El segle XX: Pompeu Fabra i la normalització de la llengua catalana	93
El paper de <i>L'Avenç</i>	96
El I Congrés Internacional de la Llengua Catalana	99
El naixement de l'Institut d'Estudis Catalans	100
La <i>Gramàtica</i> de 1918: normativa en marxa	102
L'efímera República	103

Guerra i postguerra	106
La difusió de l'obra de Fabra	109
Antoni M. Alcover i l'obra del diccionari	111
Panorama sociolingüístic de les primeres dècades del segle xx	115
La llengua catalana durant el franquisme	119
La llengua catalana a partir de la Transició	127
Activisme per la llengua i reptes de futur al segle XXI	139
Cronologia	147
Bibliografia	153

PARAULES INTRODUCTÒRIES

Referir-nos, en general, a la llengua i a l'àmbit dels Països Catalans ens donaria per molt més que no una "breu història". Però l'adaptació al format d'aquesta col·lecció exigeix acotar la qüestió tractada a les pàgines que venen a continuació. Hauríem pogut intentar fer una història de les llengües que s'han parlat als actuals territoris dels Països Catalans, al llarg de la Història. Evidentment, l'objectiu seria titànic, perquè hauríem d'indagar en aspectes sobre els quals encara existeix una investigació molt parcial, i una informació, per tant, prou relativa. Així doncs, només tractarem la història de llengües anteriors al català, sobre els nostres territoris, a través de la relació que aquestes llengües hagin pogut tenir amb la llengua catalana. Certament, no podem referir-nos al naixement de la llengua catalana sense fer referència a les llengües que formen part del seu substrat, com ara l'iberobasc o l'àrab. Tampoc no podem referir-nos al català sense tenir en compte alguns aspectes de la història de la llengua llatina, origen del tronc romànic, i de la romanització. Tampoc ens hi podríem referir, perquè les llengües no són illes, sense comptar amb les aportacions del grec, o de les llengües germàniques. Certament, ens haurem de referir a totes aquestes

llengües, però, com hem apuntat, només ho farem en relació amb la implantació i al desenvolupament de la llengua catalana.

Tenint en compte la societat actual, també podríem dedicar capítols a les nombrosíssimes llengües en contacte amb el català que hi ha actualment. A segons quins territoris dels Països Catalans, hi trobam més de tres-centes llengües diferents, amb major o menor presència. A l'Europa del segle XXI, cada vegada resulta més difícil trobar-hi societats estrictament monolingües, com ho havien estat la majoria de les societats a les etapes històriques prèvies a l'actual. Tampoc no podem analitzar pràcticament cap situació sociolingüística a partir del paradigma del bilingüisme. Ni el monolingüisme va amb els signes del temps, ni el bilingüisme explica la major part de les situacions de contacte de llengües a la nostra part del món. Naturalment, serà necessari referir-se a les llengües en contacte per explicar la història de la llengua catalana. Però el "contacte" ha estat diferent, segons etapes històriques i segons llengües. Allò que se'ns ha explicat com a "contacte", al segle XVIII, posem per cas, va ser una imposició de l'espanyol, a partir dels decrets de Nova Planta, com ho havia estat abans del francès a la Catalunya Nord, a partir de la promulgació del Tractat dels Pirineus.

Tampoc no exerceix el mateix tipus d'influència sobre la llengua o, per ser més precisos, sobre la situació sociolingüística, la presència de les llengües vin-

culades amb l'activitat turística, molt potent a la major part dels territoris dels Països Catalans, que la presència de llengües pròpies de persones que han organitzat el seu projecte de vida entre nosaltres al llarg del temps (parlam, naturalment, de les migracions: als nostres països hem tengut immigració occitana —no gaire coneguda, però molt important durant els segles xvi i xvii, o immigració de parla espanyola, durant la industrialització o durant el desenvolupament turístic, i immigració procedent d'arreu del món, durant les últimes dècades).

La llengua catalana, així mateix, ha passat per múltiples situacions al llarg de la seua història: va néixer en el context d'una *diglòssia* entre llatí i català (en què el llatí era la llengua usada en els escassíssims àmbits formals i el català era la llengua de la comunicació informal, l'única coneguda per la immensa majoria de la població de les nostres terres). Llavors es passà a la consolidació de la llengua catalana i de la seua expansió durant els segles en què s'establí la talassocràcia catalana arreu de la Mediterrània. Tot seguit vingué la suposada decadència (ja en parlarem en termes més estrictes quan tractem específicament aquesta qüestió) entre els segles xvi i xviii, i l'ocupació militar de la nació (primer la Catalunya nord, a mans de França, i després els Països Catalans del sud dels Pirineus, a mans de les tropes borbòniques de Felip V). Durant el segle xix aparequé la Renaixença (també es produí l'impacte de les primeres lleis que intenten implantar al Regne d'Espanya una educa-

ció obligatòria universal, amb no gaire èxit, i les contradiccions entre la recuperació literària i la pèrdua d'espais a l'àmbit públic). En el tombant del segle XIX al XX, es produïren les sotragades conegudes. Tot seguit comentarem el paper de la Mancomunitat de Catalunya amb la recuperació d'estructures que permetrien avançar en àmbits de normalitat per a la llengua catalana (en aquest sentit, dedicarem una atenció especial al procés de normalització —entesa com a normativització— de la llengua catalana, duta a terme per Pompeu Fabra i assumida per l'Institut d'Estudis Catalans). Analitzarem l'impacte de la República en la llengua (desigual entre els territoris de parla catalana), i l'impacte indefugible de la dictadura franquista i de l'orientació de la política lingüística (amb tots els seus estira-i-arronsa) durant la Transició. I, finalment, ens referirem a la situació actual de la llengua arreu dels Països Catalans.

Aquesta *Breu història de la llengua als Països Catalans* serà, en realitat, una breu història de la llengua catalana. Per què? Ben senzillament: perquè la llengua catalana és la llengua pròpia dels nostres països. Entenem el terme pròpia en el mateix sentit que l'entenen l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears. És a dir, la llengua pròpia és la llengua implantada històricament durant el darrer mil·lenni (o durant bona part d'aquest període de temps) a cadascun dels nostres territoris. Amb això, emperò, no volem deixar de banda el fet que una part del País Valencià

és, ja originàriament, de parla aragonesa (i, posteriorment, de parla espanyola), i que la Val d'Aran, administrativament part de Catalunya, és lingüísticament i culturalment part d'Occitània. Com també ho és la comarca de la Fenolleda, a la Catalunya del Nord. Certament, els límits administratius no coincideixen amb els límits lingüístics: així, tenim la Franja de Ponent, dins l'Aragó, que forma part del territori lingüístic català, o el Carxe, a Múrcia, o l'Alguer, a Sardenya.

Començam, per tant, la singladura de la nostra llengua, de la llengua catalana, a través de la història, tot vinculant-la, com ocorre amb totes les llengües vives, amb un territori concret: el territori format per Catalunya (nord inclòs), Andorra, el País Valencià i les Illes Balears, territori conegut com a Països Catalans.

Sant Jordi de ses Salines, Eivissa, juny de 2019.

ELS ORÍGENS DEL CATALÀ

Abans de res, situarem la llengua catalana dins el context de les llengües amb què comparteix el mateix tronc lingüístic. Amb el “tronc lingüístic” ens referim a la base de les llengües esmentades. La base de les llengües romàniques és el llatí. Totes les llengües romàniques tenen en comú el fet que deriven del llatí, que sorgeixen de l'evolució de la llengua llatina i, més concretament, del llatí anomenat vulgar.

En aquesta circumstància, doncs, el català s'agermana amb el galaicoportuguès, l'asturleonès, el castellà, l'aragonès, l'occità, el francès, l'italià, el retoromànic, el sard, el ladí, el friülès, el romanès o el desaparegut dàlmata, que un dia es va parlar a les costes de l'actual Croàcia. Totes aquestes llengües han estat el fruit de l'evolució del llatí i es varen configurar durant un llarguíssim període de temps que va anar, a grans trets, des de la caiguda de l'Imperi romà al segle V fins al principi del segon mil·lenni.

Per entendre, emperò, les característiques de cadascuna de les llengües romàniques hem de fer referència a la durada i a la intensitat de la romanització dels territoris, a l'impacte dels substrats precedents; a l'impacte, així mateix, de diferents adstrats i superestrats, i a d'altres elements que

Mapa de les llengües romàniques, resultat del llatí evolucionat a cada territori.

contribueixen a la configuració de la llengua, de les llengües. El *substrat* és format per les influències de llengües que es parlaven anteriorment sobre un territori determinat. Aquestes marques de llengües precedents a la llengua implantada de bell nou contribueixen a la configuració d'aquesta llengua i en modifiquen determinades característiques. L'*adstrat* és el conjunt d'influències de les llengües veïnes. Certament, les llengües no es troben mai del tot aïllades, i sempre hi ha transvasament d'influències entre unes i altres. En societats no eminentment multilingües, com les precedents a la nostra, el gruix d'aquestes influències procedia del veïnatge. En situació d'igualtat de condicions i de no dominació d'uns sobre els altres, aquest veïnatge provocava influències bidireccionals, mentre que en situacions de dominació política (nacional, militar, econòmica), les influències passen a ser eminentment unidireccionals. I, finalment, el *superestrat*

és el conjunt d'influències que sobre una llengua determinada tenen llengües de gran abast internacional o de fort impacte cultural (podem parlar de superestrats si ens referim, posem per cas, al grec per afaiçonar la terminologia de determinades ciències, o a l'anglès per analitzar l'impacte actual, per exemple, sobre el món de les noves tecnologies de la comunicació i la informació).

Els romans arriben a la península Ibèrica l'any 218 abans de la nostra era. Porten amb ells la llengua llatina, que, de manera incipient, es va implantant en els territoris que, de mica en mica, van conquerint. Naturalment, quan els romans arriben a la península, hi ha diverses llengües que hi són parlades. Els nostres coneixements sobre les llengües parlades a la península Ibèrica abans de la romanització són més aviat escassos, i alguns aspectes relativament coneguts resulten considerablement boirosos.

Sembla clar que hi havia unes poblacions que han estat etiquetades com a ibers. De manera genèrica, el terme "ibers" faria referència als pobladors de la península Ibèrica. Però d'altres autors s'hi refereixen com a "iberobascs", establint ja clarament una relació entre els ibers i els bascos. Fins i tot existeix la hipòtesi, fins ara no demostrada a través de cap teoria convenientment desenvolupada, que els bascos són el que queda dels antics ibers a la península, i que els ibers i els bascos constituïen una mateixa població. El fet que comptem amb inscripcions ibèriques però que encara no hàgim reeixit a

entendre'n el significat ens allunya de la comprensió de la relació a què fèiem referència.

Així mateix, abans de la invasió dels romans, els actuals territoris dels Països Catalans havien sofert diverses invasions prèvies: hi podem comptar, per exemple, les invasions de diversos pobles indoeuropeus, que abastaren un espai que anava des de l'Índia fins a l'Atlàntic. La invasió més antiga que coneixem és dels segles IX i VIII abans de Crist, i sembla que no va ultrapassar el riu Ebre. Es tractava dels "urnenfelder", coneguts així perquè no incineraven els seus cadàvers sinó que els enteraven en camps d'urnes. Parlaven sorotàptic, una llengua arcaica que no s'ha de confondre amb el celta. Els celtas varen constituir el gruix de la segona invasió (procedent de diverses àrees del centre d'Europa).

A partir del segle VII abans de Crist, hi haurà invasions d'altres pobles, amb gran impacte arreu de la Mediterrània: ens referim als fenicis, en una primera tongada, i als grecs. Tant els fenicis com els grecs s'assentaren a diferents parts dels territoris dels Països Catalans i hi deixaren una marca indiscutible. En algunes àrees, com ara les illes d'Eivissa i Formentera, la seua presència va durar fins molt més endavant de la conquesta romana. A Eivissa, al segle II aC encara s'encunyaven monedes amb inscripcions en fenici i en llatí.

Amb l'arribada dels romans, l'any 218 aC, emperò, comença el procés de romanització. I aquest constituirà l'element clau per a la posterior configuració de la llengua catalana.

Director de col·lecció: Josep-Lluís Carod-Rovira

© dels textos: Bernat Joan Marí i Esperança Marí Mayens, 2019

© de les fotografies: els seus autors i arxius corresponents, 2019

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2019

Sant Salvador, 8 — 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: setembre de 2019

ISBN: 978-84-1303-125-5

DL L 1022-2019

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

◀ imprès a lleida ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.